

«Радянська пропаганда у школах середньої загальної освіти Київської області (1932–1941 рр.)».

Серед основних чинників соціалізації особистості традиційно виділяють освіту, яка разом з родинним вихованням справляє потужний вплив на формування засадничих уявлень, цінностей, моделей поведінки молоді людини.

Першочергова роль школи у становленні громадянина в радянському суспільстві виступала одним з пріоритетів державної політики, не поступаючись сімейному вихованню, а в більшості випадків навіть перевищуючи його значення.

Складність наукового аналізу радянської системи освіти полягає в тому, що в українському суспільстві на побутовому рівні дотепер існують стійкі переконання щодо наближеної до ідеалу системи середньої освіти в СРСР. Ґрунтовність базових знань, роками стабільні підходи в навчанні, ностальгійні відчуття власної молодості – весь цей, далеко неповний, перелік архетипів, що побутують у свідомості покоління, яке є продуктом цієї освіти, гальмують неупереджений погляд вчених на природу радянської освітньої моделі.

2. Основні наукові положення і висновки, сформульовані в дисертації, їх новизна, ступінь обґрунтованості та достовірності.

Дисертант чітко визначив предметно-об'єктне поле дослідження, належним чином обґрунтував його хронологічні й територіальні межі. Висунуті автором мета та завдання покликані охопити суттєві компоненти досліджуваної проблеми, їх реалізація зумовлює відповідну структуру дисертації.

Історіографія проблеми проаналізована цілісно, кваліфіковано, з акцентом на мультидисциплінарний характер проблематики.

У дослідженні уточнено роль народного комісаріату освіти УСРР та його відділів, які відповідали за реалізацію радянської ідеологічної політики; на прикладі шкіл Київської області уточнено роль вчителя в

системі радянської пропаганди, поглиблено розуміння про основні напрямки радянської пропаганди в шкільній освіті: антирелігійна пропаганда; конструювання образу «ворога»; формування образу «щасливого життя» та почуття вдячності комуністичній владі; пропагування ідей мілітаризму під час навчання.

Важливим є ілюстрування автором на конкретно-історичному матеріалі тези про протиставлення шкільного і сімейного досвіду як офіційного/неофіційного, індоктринуючого/вільного, яка є доволі поширеною при обговореннях радянського дитинства.

Богдан Безпалько доводить, що згідно з ідеологією сталінізму в школі утвердилася конформістська система виховання. Розвиток здібностей, творчих нахилів не був прямою метою шкільного виховання. Навпаки, ставилось протилежне завдання: сформувати людину за певним стандартом, за якимось загальним шаблоном певної поведінки, відповідного світогляду, політичних поглядів. Усе, що не відповідало виробленому еталону, переслідували і рішуче знищували.

У роботі на багатому емпіричному матеріалі ілюструється теза про те, що самодостатність будь-якого українця виводилася через його зв'язок з російським народом, а єдиним способом існування і розвитку українського народу проголошувалось виключно перебування у сім'ї народів СРСР на чолі з російським народом. Ця аксіома мала сприйматися на підсвідомому рівні, враховуючи, що у шкільному віці рівень критичного мислення ще недостатній, а догматизм радянської моделі освіти блокував розвиток такого мислення в зародковому вигляді.

3. Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій у наукових публікаціях. За темою дисертації здобувач видав 4 наукові публікації, із них 3 – одноосібні, 1 – у співавторстві: 3 статті (1 у співавторстві) у наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України; 1 публікація, у якій додатково висвітлено результати дисертації.

4. Дискусійні положення та зауваження до дисертації

1. Віддаючи належне проведеній автором архівній евристиці, вважаємо, що існують суттєві резерви для подальших дослідницьких студій – звернень до фондів Центрального державного архіву громадських об'єднань та україніки і Галузевого державного архіву Служби безпеки України. Так, у фондах ЦДАГО заслуговують на вивчення документи Ф. 1 Центрального комітету Комуністичної партії України (ЦК КПУ), м. Київ (1918–1991). Доцільність залучення матеріалів Галузевого державного архіву Служби безпеки України продиктована тим фактом, що документи цього архіву можуть доповнювати, спростовувати або значно корегувати оцінки у документах, продуктованих партійно-державними органами, зокрема щодо ідейно-політичних настроїв, проявів «антирадянщини» у середовищі вчителів і учнів тощо.

Пропонуємо досліднику на перспективу долучити фотоматеріал з фондів Центрального державного аудіовізуального та електронного архіву, де міститься значний масив фотографій, що стосуються шкільного життя, класифікованих за областями України. Загалом оцифрування цих матеріалів, як й інших зображальних джерел з фондів названого архіву, є важливим і перспективним напрямком для української гуманітаристики, особливо у контексті нинішнього запиту на діджитал-історію.

2. Робота виграла б завдяки залученню аксіологічного підходу та інструментарію соціальної психології. Аналіз впливу радянської пропаганди на шкільну освіту може стати основою для визначення довготривалого впливу цінностей, які закладались під час навчання і виховання, у молодого громадянина, їх ролі у патернах поведінки під час дорослішання, у зрілому віці.

3. Ознайомлення з документами, продуктованими у досліджуваній період Народним комісаріатом освіти УРСР, які наводить Б. Безпалько, викликає первинне «захоплення» кількістю заходів і досягнень всієї педагогічної «машини», при чому не тільки щодо розвитку матеріально-

технічної бази, а й стосовно ідейно-політичного, виховного характеру педагогічного процесу. В історіографії неодноразово наголошувалось, що у період 1960-1980-х рр. зростання кількості заходів корелювало зі збільшенням формалізму їх проведення. Окремі згадки про такий формалізм в ідейно-виховній роботі в середній школі подекуди, під грифами «таємно» і «цілком таємно», містяться в партійних і радянських документах, матеріалах КДБ. Автору варто було б показати, чи існували приклади формального проведення заходів, «окозамилування» або їх саботажу у період 1930-х рр., а також критичніше проаналізувати дієвість, результативність впровадження нормативно-правових документів Народним комісаріатом освіти УРСР, не обмежуючись констатацією його рішень.

4. Частиною ідеологічної політики досліджуваного періоду є ставлення до дітей «ворогів народу». Реакція школи як інституції, учнівського колективу до дітей «ворогів народу» є важливим маркером атмосфери у закладах освіти 1930-х рр., що потребує висвітлення у подальших дослідженнях автора.

5. У роботі бракує звернення до історичного контексту, зокрема подій Голодомору 1932-1933 рр. в Україні, вплив якого суттєво змінив атмосферу у всьому суспільстві, і у школах зокрема. Потребує вивчення питання про трансформацію ідеологічної політики у середній школі в роки Голодомору, а також у постголодоморний період.

6. Будь-яке дослідження, створене на базі регіонального матеріалу, потребує відповіді на питання, з одного боку, про специфіку та особливості процесів в обраному регіоні, а з іншого – про можливості більш рельєфного розуміння загальноукраїнської проблематики. У цьому контексті важливим є визначення спільних і відмінних рис ідеологічної політики у закладах загальної середньої освіти у Київській області порівняно з іншими областями УСРР або формулювання висновку про уніфікацію такої політики в межах республіки. Залучення інструментів

компаративістики може розширити також дослідницький фокус завдяки порівнянню ідеологізації школи у місті і в селі.

7. Попри залучення окремих джерел, які висвітлюють роль батьків у шкільному житті, дослідження збагатилось би, якби автор проаналізував моделі шкільної індоктринації та родинного виховання (як ключових агентів соціалізації), визначивши поля співіснування, взаємовпливів, протиріч між ними.

5. Загальний висновок про рівень набуття здобувачем теоретичних знань, відповідних вмінь, навичок та компетентностей

На думку опонента, є підстави констатувати оволодіння здобувачем компетентностей відповідно до 8 рівня Національної рамки кваліфікацій, навичок архівної евристики. Методологічні концепції, теорії і підходи не викликають зауважень, є свідченням ерудиції та належної теоретичної підготовки здобувача.

6. Загальна оцінка дисертації і наукових публікацій щодо їхнього наукового рівня з урахуванням дотримання академічної доброчесності та щодо відповідності вимогам.

У цілому, висловлені зауваження полягають у площині дискусії, а представлена дисертація оцінюється позитивно. Робота є завершеною і самостійною, вирізняється науковою новизною, суттєвим прирощенням наукового знання. Висновки до дослідження є ґрунтовними, цілісними, логічними.

Наукові публікації дозволяють академічній спільноті бути обізнаною з результатами дослідження автора.

На експертну думку офіційного опонента, текст дисертації не містить несанкціонованих текстових запозичень без посилань на джерело (академічного плагіату).

Робота написана відповідно до норм сучасної української мови, мовні огріхи є поодинокими.

Дисертація Безпалька Богдана Богдановича «Радянська пропаганда у школах середньої загальної освіти Київської області (1932–1941 рр.)» відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами), наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації», а її автор – Богдан Богданович Безпалько заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки зі спеціальності 032 «Історія та археологія».

Офіційний опонент –

доктор історичних наук, професор,

проректор з науково-педагогічної роботи,

професор кафедри новітньої історії України

Запорізького національного університету

Юрій КАГАНОВ